

SLIK BLIR FRAMTIDA

– Og slik må politikken møte den

11/2018

Abstrakt

Vi vet ikke hvordan framtida blir, men vi må likevel planlegge for den. Vi har spurt 12 av Norges klokeste om hva som bekymrer dem og hva som må gjøres, og vi har spurt 1000 nordmenn om deres tanker om framtida.

Noe vet vi, andre ting er usikre. Scenarier er en god måte å strukturere slik usikkerhet på, når vi skal planlegge for ulike utfall. Dette notatet viser også hvordan framtida *kan* bli, langs to akser og i fire scenariefortellinger. På bakgrunn av det beste vi vet om framtida, presenterer notatet også noen anbefalinger som kan styrke oss i møte med den.

Innledning og sammendrag

Det er mye vi ikke vet om framtida. Så er det noe vi kan være ganske sikre på. Vi har dykket inn i framtida på tre måter. For det første har vi spurt 12 av Norges klokeste hoder hva de tenker om framtida. Deres bekymringer og forslag til løsninger presenterer vi i en egen pamflett, «Framtida er nå», men vi oppsummerer dem også her. Felles for mange er en uro over økende forskjeller, klimaendringer, svekkede internasjonale samarbeid, og teknologi vi ikke har kontroll over. For det andre har vi spurt 1000 norske menn og kvinner om hva de tror og hva de håper framtida vil bringe. Deres uro varierer med alder, utdanning og geografi, men de deler en uro over de samme spørsmålene som over. Framtidas fordeling og velferd, og klodens klima, bekymrer nordmenn mer enn for eksempel terror.

Vi presenterer også fire mulige scenarier på bakgrunn av disse drivkreftene: Global landsby, Helsetech, Økolandsby og Digital omsorg. De er ulike utfall av hvordan teknologien vil anvendes i offentlig sektor og hvordan internasjonalt handel og samarbeid vil se ut i framtida.

De fire scenariene er ulike, og viser at ingen kan spå framtida. Men vi kan påvirke den. Felles for alle utfordringene vi skisserer er at det krever politisk vilje og styrke for å håndtere dem til det beste for fellesskapet. Det betyr *mer* politisk styring, ikke mindre. Ikke nødvendigvis mer detaljstyring, men modige politikere som setter kloden vår først, som omfordeler ressurser, som utfordrer og jobber frem internasjonale avtaler og som våger å regulere teknologien. Blant annet fordi handlinger kan endre holdninger. Strengt reguleringer må noen ganger gå foran.

Det er ikke bare politikerne som må bidra til at framtida blir så god som mulig. Treparsatsamarbeidet har historisk spilt en avgjørende rolle for å sikre oss et effektivt samfunn med lave forskjeller, eller sagt på en annen måte: høy velstand og delt velferd – en kombinasjon svært få land har fått til like godt som oss. Det er til vårt felles beste at partene i arbeidslivet spiller en viktig rolle i samfunnsutviklingen også i fremtiden. Løsningene på utfordringene vi står overfor finnes også andre steder. Frivilligheten er en viktig sektor å samarbeide med for å skape gode liv for flere, også i framtida.

De viktigste områdene vi utvikler politikk på er følgende:

- **Sterkere grep for holde ulikhetene lave.** Internasjonale samarbeid og internasjonalt handel har mange fordeler for norsk økonomi, men bærer også en større risiko for økonomiske forskjeller, som politikken må kompensere mer for desto større åpenheten er.
- **Ny kompetansereform og sørge for flere i jobb, lenger.** Det er grunn til å tro at i alle scenariene vil kravene til kompetanse øke, og mulighetene for løsere tilknyttet arbeid bli større. Avhengig av hvordan økonomien organiseres og reguleres kan flere oppleve et mer uforutsigbart arbeidsmarked. Særlig sårbare er de som ikke besitter nødvendig kompetanse. Så må vi investere i andre tiltak som sørger for at vi får flere inn i arbeidslivet, og for at de kan stå i jobb, lenge. Det koster penger, men det er dyrere å la være. Det aller mest avgjørende for framtidens budsjettbalanse er arbeidstilbudet. Vi skal leve av arbeid i framtida også.

- **Sette kloden først.** Det grønne skiftet skjer ikke av seg selv. Da ville vi vært der allerede. Norge har ambisjon om å bli et lavutslippssamfunn innen 2050. Skal vi få det til trengs modig og fremtidsrettet politikk.
- **Ta kontroll over teknologien.** Teknologi kan gjøre mye bra for samfunnet vårt, blant annet sørge for gode offentlige velferdstjenester i hele landet, dersom vi bruker den fornuftig. Det er likevel viktig å forstå at teknologien har en iboende sentraliserende kraft, og en tendens til å konsentrere avkastning på færre hender. Det betyr at sterk teknologiutvikling vil stille større krav både til geografisk og økonomisk fordelingspolitikk.
- **Styrket beredskapshåndtering.** Beredskap og ustabil natur er sannsynlig i alle scenarier, men særlig dersom verden ikke klarer å samles om en offensiv klimapolitikk. Det betyr at det med stor sannsynlighet vil være behov for styrket sentral beredskapshåndtering og buffere for å møte uforutsett vær og ødeleggelser av infrastruktur og avlinger.
- **Vedlikeholde demokratiet.** I store deler av verden er autoritære regimer i oppsving og demokratier under press. Det er skremmende, og vi må gjøre det vi kan for å snu og motvirke trenden, også i Norge. Vi må gjennom politikken sørge for at demokratiene virker for det store flertallet. Men ingen av tiltakene over er mulig å få til dersom folk ikke har tillit til systemet, politikerne og demokratiet. Vi ser noen urovekkende trekk også når det gjelder Norge. Det kan innebære at vi må tenke nytt om beslutningsprosesser. En god del land har for eksempel gjort forsøk med det som heter medborgerpanel, også kalt borgerråd, der helt vanlige borgere hentes inn og jobber med viktige politiske avgjørelser og store budsjetter over lengre perioder. Det viser seg at de aller fleste mennesker, presentert for helhet og med tid til å høre på hverandres argumenter, er i stand til å komme frem til gode løsninger. De er også villige til å ta kortsiktige kostnader for langsiktig gevinst. Å flytte makt ned til folk bør ikke stå uprøvd. Med makt får man også ansvar.

Innholdsfortegnelse

1	Framtida er både sikker og usikker	6
1.1	Norge i 2060: Perspektivmeldingen	6
1.2	Sterke krefter endrer samfunnet.....	7
1.2.1	Ny teknologi kan få store konsekvenser	7
1.2.2	Klimatrusselen er nær	9
1.2.3	Ulikheter splitter	10
1.2.4	Internasjonal ustabilitet bekymrer.....	11
1.2.5	Demografiske endringer påvirker måten vi løser oppgaver på	12
2	Hva tror vi om framtida?	15
2.1	Hva tror landets sterke stemmer?.....	15
2.2	Spørreundersøkelse.....	18
3	Fire scenariefortellinger	22
4	Framtida trenger politikk	31
5	Siterte verk	33

1 Framtida er både sikker og usikker

Det er mye vi ikke vet om framtida. Det kan vi se om vi tar et skritt tilbake. Dersom man i 1970 for eksempel skulle spådd om arbeidsliv, økonomi, velstandsnivå og velferd, ville de tatt mye feil. Grunnen til det er at det har skjedd så mange ulike ting som ingen har evnet å forutse.

Her er noen eksempler på hvordan ulike hendelser raskt endrer samfunnet vårt.

Figur 1: Begivenheter vi ikke forutså

1969: Olje blir funnet i Norge

1973: Verdens første mobiltelefonsamtale

1974: Kvinners deltakelse i arbeidslivet skyter fart

1990: Statens petroleumsfond blir opprettet

1990: Verdens første nettside ble lansert

2004: EU utvides og arbeidsinnvandringen øker

2007: iPhone lanseres

2010: Google annonserer sin første fullautomatiserte bil

2011: Datamaskinen Watson vinner Jeopardy

Likevel er det også ganske mye vi vet om framtida. Ikke minst vet vi en del om hvilke drivkrefter som blir viktige. For eksempel kan vi si med ganske stor sikkerhet at befolkningen blir eldre og at mange sentrale ressurser blir knappere. Vi kan også slå fast at arbeidslivet vil endres som følge av teknologi. Men vi vet ikke hvordan. Mye av usikkerheten handler om at politikk vi lager nå også påvirker hvordan framtida blir. Ved å synliggjøre ulike utfall kan vi dermed også forstå bedre hvordan ulike politikk kan påvirke samfunnet vårt.

1.1 Norge i 2060: Perspektivmeldingen

En framskrivning er en beregning av hvordan framtida kan bli, hvis utviklingen fortsetter som nå. For eksempel kan vi beregne befolkningsveksten med utgangspunkt i vekstrater frem til i dag, og justere framskrivningene med for eksempel høy eller lav innvandring. Statistisk Sentralbyrå (SSB) og andre offentlige etater publiserer med jevne mellomrom framskrivninger av utdanningsbehov, kostnader knyttet til innvandring, befolkningsnivå, og transportmønstre. Framskrivninger kan være nyttige for å forstå hva slags politikk som blir

nødvendig dersom man ønsker å endre utviklingen man følger dersom man fortsetter som nå. Vi må imidlertid huske på at slike framskrivninger også har begrensninger. De lineære analyser av hvordan framtida blir dersom viktige faktorer *ikke* endrer seg. For eksempel forutsetter framskrivninger ingen radikale skift som følge av teknologi, eller store politiske endringer.

En av de viktigste framskrivningen vi benytter oss av i norsk økonomi og politikk er Perspektivmeldingen, som produseres av Finansdepartementet hvert fjerde år. Det er en omfattende analyse av framtidsutsiktene til norsk økonomi langt fram i tid. Den siste perspektivmeldingen ble lagt fram av den regjering Solberg i 2017, og er en framskrivning av økonomien til 2060. På bakgrunn av sannsynlige utviklingstrekk for befolkningsnivå, arbeidsdeltakelse og petroleumsinntekter beregnes utsiktene for statens inntekter og utgifter. I 2017 la Finansdepartementet i større grad enn tidligere meldinger også inn ulike utfall for arbeidsdeltakelse og for produktivitetsvekst i offentlig sektor. Hovedbildet er likevel tydelig: I framtida må vi gjøre mer, for mindre. Flere blir eldre og skal ut av arbeidslivet, samtidig som petroleumsinntektene gradvis vil falle. Da må vi finansiere flere oppgaver, med lavere inntekter. Med dagens arbeidstilbud, velferdsnivå og organisering kan vi gå 5,3 prosent i underskudd på statsbudsjettet i 2060 og 9,51 i 2100 (Finansdepartementet, 2017).

I perspektivmeldingen legger Solberg-regjeringen vekt på utfordringene statsfinansene vil møte dersom vi ikke får folk til å stå lengre i jobb, sørger for mer effektiv velferd, ny pensjonsreform og bedre integrering av innvandrere og flyktninger i arbeidsmarkedet. Framskrivningene illustrerer også hvordan økt velstand kan øke forventningene til tjenester fra offentlige og legge ytterligere press på budsjettene.

Det er imidlertid viktig å huske seg at Perspektivmeldingen, i likhet med andre framskrivninger, kun legger til grunn et sett med forutsetninger – som er nyttige, men også usannsynlige. Den må ikke føre til at vi setter oss ned og venter på framtida. Dagens politikk bestemmer framtidas muligheter. Dersom pensjonsalderen *ikke* øker, *vi ikke* klarer å integrere innvandrerne i arbeidsmarkedet, og *vi ikke* lykkes med å effektivisere omsorgstjenester ved hjelp av ny teknologi – da har vi en utfordring. Heldigvis er disse faktorene mulig å påvirke.

1.2 Sterke krefter endrer samfunnet

Selv om Perspektivmeldingen gir oss et bilde av viktige politiske oppgaver fremover, vet vi også at mye kan bli endret i løpet av de neste 40 årene. Flere endringer vil med sikkerhet påvirke handlingsrommet og økonomien vår vårt i tida som kommer. Mange av disse utfordringene er internasjonale og gjelder de fleste land i verden. Vi går gjennom de mest fremtredende her.

1.2.1 Ny teknologi kan få store konsekvenser

Nye digitale løsninger utvikles raskt. Den teknologiske utviklingen går fort, og bryter stadig barrierer vi ikke trodde var mulig. I 2004 antok eksempelvis forskerne Levy og Murnane at

det ville være vanskelig å erstatte den menneskelige persepsjonsevne og at navigasjon i trafikken derfor ville være vanskelig å automatisere (Levy & Murnane, 2004). Seks år senere, i oktober 2010, annonserte Google de første fullautomatiserte bilene. Stadig flere oppgaver kan løses av roboter. 3D-printeren kan snart lage levende organer, og snur opp ned på globale verdikjeder og handelsstrømmer. IBMs datamaskin «Watson» slo mennesker i Jeopardy i 2010. Teknologien effektiviserer og sentraliserer. Hvordan vi håndterer teknologien blir avgjørende for hvor mye ressursene fellesskapet vil forvalte og for hvem som får ta del i økonomien. Vil teknologien i større grad styres og innlemmes i politikk eller utvikle seg utenfor den politiske sfæren? Hvordan vil den påvirke arbeidsmarkedet og personvern? Og hvordan vil vi ivareta maktbalansen i samfunnet når noen store teknologiselskaper monopoliserer markedet?

Teknologien kan bidra til å sikre oss ny, verdifull verdiskaping og til å løse noen utfordringer vi står overfor. Som vi peker på i notatet «Det digitale skiftet» (Tankesmien Agenda, 2016) kan teknologi påvirke det norske samfunnet til det bedre innen mange områder. Innen helse og omsorg vil flere eldre kunne klare mer selv og få det bedre. Flere kronisk syke vil kunne overvåke og følge opp egen helse – i dialog med helsepersonell, og dermed også holde seg friskere. Færre trenger å dø av feildiagnoser og flere sykdommer kan oppdages og behandles tidligere. På klimaområdet kan ny teknologi og smarte delingsløsninger gjøre at vi bruker ressursene mer effektivt med lavere utslipp. 3D-printing gir nye logistikk-kjeder med muligheter for nye arbeidsplasser over hele landet. Innenfor enkeltoppgaver kan også teknologi bidra til å frigjøre ressursene slik at arbeidskraften kan brukes mer produktivt, effektivisere offentlige tjenester, og gjøre arbeidslivet tryggere gjennom å overta oppgaver som innebærer tunge løft, støy og håndtering av giftstoffer og avfall.

Et sentralt spørsmål rundt ny teknologi er arbeidsplasser. Vi vet ennå lite om hvordan dagens nyeste teknologi har og vil påvirke arbeidsmarkedet. Automatisering av oppgaver og kunstig intelligens åpner for betydelige endringer i arbeidsoppgaver. Mange har en positiv tilnærming til det digitale skiftet. Blant de to fremste eksponentene for dette synet er de amerikanske MIT-forskerne Erik Brynjolfsson og Andrew McAfee, som drøfter spørsmålet om arbeidsplasser i framtida (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Deres tilnærming er at roboter vil erstatte arbeidsoppgaver, men ikke nødvendigvis arbeidsplasser. For eksempel vil en robot som overtar manuelt arbeid ikke gjøre fagfolk i produksjonen overflødige. Industriarbeideren vil betjene roboten, saksbehandleren vil overvåke it-programmene som treffer beslutningene, og betjeningen som tidligere satt i kassene i supermarkedene kan gi kundene råd om varene som finnes i butikken. De mener historien viser at teknologisk utvikling har hatt denne effekten. Andre er mer pessimistiske. En av de mest kjente skeptikerne er Silicon Valley-gründeren Martin Ford. Ford mener i motsetning til teknologioptimistene at vår tids industrielle revolusjon; kunstig intelligens og roboter, ikke vil skape flere jobber, men på sikt gjøre et stort flertall av arbeidsstyrken overflødig (Ford, 2015). Han viser til at det ikke lenger er snakk om at det kun er lavlønnsyrker med lave kompetansekrav som kan erstattes av teknologi. Også oppgaver som medisinerberegning, fastsettelse av diagnoser og rettspraksis kan i dag løses av roboter. Han mener også maskiner i framtiden vil kunne operere seg selv, og dermed gjøre mennesket overflødig i verdiskapingen. Midt imellom optimisme og pessimisme finner vi blant annet Stefan Fölster,

som i boka «Robotrevolutionen» argumenterer for at robotene kan gi oss et bedre samfunn – eller verre – alt etter hvordan vi innretter oss nå (Fölster, 2015).

Forskerne Osborne og Frey anslår for eksempel at nesten halvparten av jobbene i USA kan erstattes av roboter i løpet av de neste tiårene (Osborne & Frey, 2013). Ved hjelp av samme metode har en SSB-studie anslått at det samme kan gjelde for én av tre norske jobber (Pajarinen, Ekeland, & Touvinen, 2014). Nyere studier tegner imidlertid et mer optimistisk bilde. I en OECD-rapport estimeres det at om lag 14 prosent av jobbene i OECD-landene vil automatiseres bort (OECD, 2018). Det er store geografiske forskjeller. Norge blir trukket frem som et av landene der få jobber står i fare for å bli automatisert bort – bare seks prosent. Grunnen til det er at vi allerede har få rutinejobber.

Teknologien endrer også markedsstrukturer. Den digitale økonomien er i stor grad styrt av noen få, svært store aktører som i realiteten har monopol på sine områder. De sitter på stor kunnskap om oss som forbrukere og har derfor også stor makt til å påvirke vår atferd og våre valg. Algoritmene bestemmer hva vi får vite, men bakgrunnen for algoritmene holdes hemmelig. Dette kan påvirke hele demokratiet i negativ retning, stikk i strid med den demokratiseringen og maktspredningen mange trodde teknologien ville representere. Utfordringen er imidlertid at utviklingen skjer så raskt og sammenhengene er så komplekse at de som sitter med reguleringsmakten vanskelig klarer å følge med. I 2017 ble det for eksempel kjent at analyseselskapet Cambridge Analytica hadde samlet inn personopplysninger fra 50 millioner Facebook-brukere som senere ble solgt som grunnlag for analyser blant annet gjennomført av Donald Trumps valgkampstab. Den påfølgende høringen av Facebook i Kongressen viste tydelig både hvor vanskelig det er for myndighetene å kontrollere utviklingen, og hvor lavt kunnskapsnivået er om utviklingen innen disse områdene. Slik tidsskriftet *The Atlantic* i en kommentar har pekt på, hjalp det ikke at internett ble født inn i dereguleringsens tidsalder. De siste tiårene har politiske reformer i stor grad handlet om å deregulere, ikke styre (Foer, 2018).

En annen utfordring tilknyttet de store digitale selskapene er at de i liten grad bidrar til samfunnet gjennom skattesystemet, slik vi peker på i notatet «Et skattesystem tilpasset framtida» (Tankesmien Agenda, 2018). Felleskapet taper hundrevis av milliarder av dollar i skatt fra multinasjonale selskaper hvert eneste år. Store multinasjonale selskaper, med gigantene Google, Amazon, Facebook og Apple (GAFA) i spissen, har verdiskaping som er vanskelig å stedfeste. Samtidig muliggjør teknologien i seg selv mer skatteplanlegging. Internasjonalt lar enigheten vente på seg tross langvarig arbeid. Vårt nasjonale handlingsrom begrenses av folkerettslige internasjonale forpliktelser (for eksempel nesten 100 bilaterale skatteavtaler og EØS-avtalen), og mange av endringsforslagene som ligger på bordet, har store tekniske utfordringer. I mellomtiden uthules nasjonalstaters skattegrunnlag over hele verden.

1.2.2 Klimatrusselen er nær

Klimautfordringen er vår tids desidert største. Klimaendringer påvirker oss allerede og utviklingen framover er usikker, både fra naturen og politikken. Vi må forvente temperaturendringer, mer ekstremvær og økende knapphet på sentrale ressurser, i hvert fall

globalt. Klarer vi å utvikle mer bærekraftige løsninger og mindre sårbarhet for svingninger? Vil strenge reguleringer på ressursbruk, avfall og utslipp settes i sving? Hvordan vil dette påvirke næringsliv og forbruk?

Vi har visst det lenge, men rapporten som kom fra FNs klimapanel 8.oktober 2018 var likevel sjokkerende lesning (IPCC, 2018). Den 400 sider lange utredningen som bygger på 6000 vitenskapelige studier viser at klimagassutslippene må reduseres med 40–50 prosent innen 2030 for å begrense den globale oppvarmingen til 1,5 grader. Vi må også klare å bygge kraftig ut kjernekraft og fornybar energi, og i tillegg fjerne CO₂ fra atmosfæren. Rapporten viser også at 2 graders global oppvarming gir betydelig økt risiko for alvorlige konsekvenser for økosystemer, mennesker og samfunn over hele verden.

Skal vi klare å endre bildet må det altså kraftig politikk til, med tydelig retning, slik vi argumenterer i Agenda-notatet «Fra svart gull til grønn vekst» (Tankesmien Agenda, 2015). Norske klimagassutslipp har økt med 2,4 prosent siden 1990 (Miljødirektoratet, 2018). Flere av landene vi ellers liker å sammenligne oss med har klart å redusere utslippene betydelig i samme periode. Hvis vi kun skal kjøpe oss fri fra forpliktelsene, samtidig som resten av Europa gjør økonomien sin grønnere og mer moderne, blir det krevende for oss den dagen det blir dyrt å forurense. Eksempler på dette er Kodak og Nokia, som verken var forberedte på ny teknologi eller tok teknologiutviklingen innover seg. De tapte som kjent kampen om kundene da nye produkter fra konkurrenter som hadde fulgt med i timen kom på banen.

1.2.3 Ulikheter splitter

Økende økonomiske forskjeller bekymrer stadig flere. Som vi viser i notatet «Ulikhet – utvikling, konsekvenser og drivere» viser ny sammensetning av data og økt tilgang på statistikk viser en dramatisk utvikling de siste 40 årene (Tankesmien Agenda, 2016). Ny kunnskap og innsikt om dette skyldes blant annet viktige stemmer som den britiske professoren, «ulikhetsforskningens far» Tony Atkinson, den franske stjerneøkonomen Thomas Piketty, samfunnsforsker ved Yale, Robert Putnam og samfunnsøkonom ved Harvard, Raj Chetty. Her hjemme har forsker Rolf Aaberge ved SSB bidratt til verdifull analyse av utviklingen i den norske ulikheten.

Stadig flere internasjonale institusjoner som OECD, IMF og Global Economic Forum er dessuten bekymret for økende ulikhet fordi store forskjeller hemmer økonomisk vekst. Det handler blant annet om at ulik tilgang på for eksempel utdanning gjør at vi ikke tar i bruk alle talenter, og lav lønnsvekst på bunnen av inntektsstigen svekker etterspørselen i økonomien. I tillegg kan marginalisering og utenforskap bidra til sosial uro og øke oppslutningen om populistiske og proteksjonistiske bevegelser. Samfunn med høy ulikhet skårer dessuten dårlig på en rekke samfunnsforhold som sosial mobilitet, tillit, psykisk og fysisk sykdom og kriminalitet (Wilkinson & Pickett, 2009). Ulikhet påvirker også demokratiet direkte: Stor økonomisk makt også medføre stor politisk makt. Stemmer teller, ressurser avgjør, som Stein Rokkan sa det.

Økningen i ulikhet skyldes to drivere: en bunn som sakker akterut og en topp som drar fra resten. Begge deler har vi sett i alle land. I Norge er ulikhetene lavere enn i de fleste andre land, men vi ser en kraftig økning også her, både i inntektsulikhet og i formuesulikhet

(Tankesmien Agenda, 2016). Det får konsekvenser. En studie fra Frisch-senteret som samler inntektsdata for hele den norske befolkningen over to generasjoner, konkluderer for eksempel med at den sosiale mobilitet er redusert: «Både menn og kvinner som er født inn i de laveste inntektsgruppene har falt bakut på en rekke indikatorer på livskvalitet som inntektsnivå, inntektsandel, sannsynlighet for å være i jobb, utdanningsnivå, og sjansen for å få egen familie» (Markussen, 2017).

Hvordan vil framtidens samfunn se ut dersom utviklingen fortsetter i samme tempo som vi har sett de siste 30 årene? Hva skjer med tilliten i samfunnet? Dersom en økende gruppe mennesker får se lite av gevinsten de på toppen har av internasjonal handel, hva skjer da med demokratiet vårt?

1.2.4 Internasjonal ustabilitet bekymrer

Etterkrigstiden var preget av optimisme og tro på at mange oppgaver løses best i fellesskap og at vi må stå sammen om en verden med stabilitet og fred. I årene etter andre verdenskrig ble viktige institusjoner som FN og EU grunnlagt. Flere handelsavtaler ble også opprettet. Tanken om komparative fortrinn, altså at den samlede produksjonen blir større, bedre og billigere om alle land produserer det de er relativt best på, og bytter med andre, var rådende.

Flere hendelser de siste årene har imidlertid trukket verden i en helt annen retning. I 2017 valgte USA Donald Trump som ny president. Trump har trukket USA fra atomavtalen med Iran, fra Paris-avtalen om klima og fra TPP. I tillegg har han reforhandlet NAFTA-avtalen og kastet USA ut i en handelskrig med Kina. I 2016 stemte britene for Brexit og britiske politikere måtte med det sette i gang arbeidet med en utmeldelse fra EU.

Som et lite land er vi i Norge spesielt avhengige av slike internasjonale regler som regulerer hva andre land får gjøre. Norge ville neppe vært et rikt land uten internasjonal havrett. Vi er mer avhengig av handel enn de fleste av våre handelspartnere. Men uroen for internasjonale forpliktelser skal vi likevel ta på alvor, for den er ikke uten begrunnelse. For det første vil oppslutning om økonomisk åpenhet i stor grad avhenge av i hvilken grad gevinstene av slik åpenhet fordeles utover befolkningen. Hvis stadig flere opplever at de taper på fri flyt av arbeidskraft mens noen få blir veldig rike, så kan man forstå at de svarer med å ønske proteksjonisme. Harvard-økonomen Dani Rodrik har for eksempel vist at skal man ha en åpen økonomi, må vi ha sterkere velferdsstat og mer omfordeling enn en lukket økonomi (Rodrik, 2017).

I Norge har vi over mange tiår lykkes godt med å kombinere en åpen økonomi med sterk fordeling. Den norske modellen har taklet fri flyt av varer bedre enn den til nå har taklet fri bevegelse av arbeidskraft. Tilbudssjokket av lavt lønnet arbeidskraft har gitt flere usikre jobber, og har bidratt til lavere produktivitet blant annet i byggebransjen. Arbeidslivskriminalitet og sosial dumping er et voksende problem. Det er likevel fullt mulig å gjøre mer for å regulere for eksempel bemanningsbransjen og for å ivareta nasjonale regler for arbeidslivet innenfor EØS-avtalen, dersom det er politisk vilje til dette. Dessuten er det ikke riktig at EØS-avtalen utelukkende har svekket norske arbeidstakers rettigheter. Faktisk har årene med EØS-avtalen styrket slike rettigheter på en rekke områder, blant annet blant

annet på masseoppsigelser, likelønn, rettigheter ved konkurs, vern for gravide arbeidstakere, arbeidstid, arbeidsmiljø, anti-diskriminering, rettigheter for deltidsansatte og midlertidige og ferie (Tankesmien Agenda, 2017). Den biten av virkeligheten må også med i debatten.

Det andre og mer kompliserte problemet med internasjonale og overnasjonale avtaler er politisk abdisering. Stadig oftere ber vi jurister og advokater om å løse politiske floker for oss, i stedet for at politikerne avklarer regler og staker ut kurs. Det skjer delvis fordi reglene blir stadig flere og mer komplekse, og delvis fordi noen kan se seg tjent med å unngå politisk debatt og skyve EØS avtalen foran seg. Når regjeringen ønsker å åpne for flere private aktører i flere velferdstjenester, kan de for eksempel si at ESA krever av oss at vi likebehandler offentlige og private. Det de ikke sier, er at det også er opp til norske myndigheter å bestemme *hvor* det faktisk skal være konkurranse, og dermed er krav om slik likebehandling. Også i arbeidslivet ser vi at konflikter som før kunne avklares i forhandlinger, nå oftere havner i rettssalen.

Det er liten grunn til å tro at sosial uro og geopolitiske spenninger vil avta. Det er også sannsynlig at de vil forsterkes av press på naturressurser og av global ulikhet. Internasjonale institusjoner og avtaler er under press. Vil oppslutning om globale løsninger og rettigheter gjenopprettes eller svekkes i årene som kommer? Hvilken legitimitet og myndighet vil internasjonale organisasjoner ha i årene som kommer? Hvor tett vil stater samarbeide? Hvilke konsekvenser får det dersom internasjonalt samarbeid og handel svekkes og hvem taper mest på det?

Mange har pekt på at den liberale verdensordenen i dag står på randen av kollaps. Autoritære regimer har vokst seg sterkere og mer selvsikre. I vestlige land mister sentrum makten til høyrepopulistiske partier. Det er en utvikling som er gradvis, ikke plutselig, og som er lite fremtredende i Norge. Dersom demokratiske institusjoner svekkes i stadig flere land, vil det imidlertid få konsekvenser både for Norge direkte, for global stabilitet, og for styrken og legitimiteten til internasjonale institusjoner.

I Norge har vi høyere valgdeltakelse og høyere tillit til politiske prosesser og institusjoner enn mange andre land. Men også her ser vi tendenser til et demokrati i ulage, og det er tydelige sosiale og geografiske forskjeller i hvem som har tro på demokratiet, som vi skriver i notatet «Demokrati under press» (Tankesmien Agenda, 2018). Valgdeltakelse og tillit stiger med utdanning og inntekt, og penger gir makt, også i Norge.

Det er også en tendens til at vi stadig oftere ber jurister og advokater om å løse politiske floker for oss, i stedet for at politikerne avklarer regler og staker ut kurs. Det skjer delvis fordi reglene blir stadig flere og mer komplekse, men også delvis fordi noen kan se seg tjent med å unngå politisk debatt og skyve EØS avtalen foran seg. Hvordan sørger vi for at flertallet av befolkningen føler at demokratiet virker for dem? Hva slags ny politikk er det behov for? Hvordan skaper vi tillit til systemet?

1.2.5 Demografiske endringer påvirker måten vi løser oppgaver på

SSBs befolkningsframskrivninger anslår at vi vil passere 6 millioner mennesker i 2040.

Som vi drøfter i notatet «De nye seniorenene» (Tankesmien Agenda, 2018) blir vi stadig eldre. SSB anslår¹ at forventet levealder for norske menn vil øke fra med 7,5 år til 2060 og 11-12 år fram til 2100, og med 6 og 9,5 år for norske kvinner. Tidligere evalueringer av SSBs befolkningsframskrivninger har imidlertid vist at statistikken over tid har underestimert reell økning i levealder i befolkningen. Dette innebærer at vi blir stadig eldre enn den norske offisielle statistikken har lagt til grunn. Dessuten blir stadig flere av oss eldre. Mens befolknings sammensetningen tidligere kunne illustreres som en pyramide, der befolkningen ble tynnet ut jevnt og trutt med økende alder, kan framtidens befolknings sammensetning illustreres i større grad som en skyskraper. I tillegg synker fruktbarheten blant norske kvinner. Resultatet av dette er at pensjonister og gamle også vil utgjøre en større del av befolkningen i prosent. I antall vil befolkningen over 70 år mer enn dobles før 2060, fra i overkant 600 000 i dag til 1,3 millioner i 2060. I prosent innebærer dette at befolkningen 70+ vil utgjøre 21 prosent av befolkningen i 2060, og 23,6 prosent i 2100, mot 12 prosent i dag.

Som vi peker på i notatet «De nye seniorenene» (Tankesmien Agenda, 2018) er det ingen maksimumsalder bestemt av menneskets DNA: så sent som i 1920 antok man at forventet levealder aldri ville overstige 65 år, men evolusjonsbiologien har vist at ideen om en maksimal levealder for mennesker ikke stemmer. For hver uke blir den vestlige befolkningens liv forlenget tilsvarende en helg. Helsen vår forlenges også og de eldste av oss i dag har langt bedre helse for in alder enn for bare få år siden.

Det er lang vei fra en krokete frue med portemoné og legg i håret, til mange av dagens syttiåringer som reiser, går fjellturer og passer barnebarn og som kan stå lengre i jobb enn det deres foreldre gjorde. Er samfunnets forventninger til og syn på seniorer og eldre tilpasset den situasjonen vi faktisk vil få? Hvordan sørger for vi at politikken for morgendagens seniorer er tilpasset de behovene denne gruppen har? Hvordan vil den økende gruppen eldre påvirke arbeidsliv og hvordan påvirker de velferdsstaten? Og hvordan vil de sosiale forskjellene vi ser når det gjelder levealder og helse se ut i framtida?

Vi kommer også til å bo tettere. Noen tror tettstedene blir helt borte. Den svenske økonomen Kjell Nordstrøm (Nordstrøm, 2015) har pekt på at vi kommer til å gå fra å være rundt 200 land, til å bli 600 byer isteden, de neste 30 årene. Fordi befolkningen også vokser betyr det at rundt 9 milliarder mennesker vil bo i by om 20 år. Nordstrøm mener urbaniseringen er en spesielt viktig trend i Norden: utkantstrøkene tømmes, og folk flytter inn til byene. Da vil alt være på samme sted: industri, handel og bolig. Hvordan vil vi organisere oss i framtida vi blir flere på mindre plass? Hvordan gjør vi tettbygde strøk og byer til attraktive steder å bo og jobbe? Hvordan sikrer vi tilstrekkelige ressurser og energi?

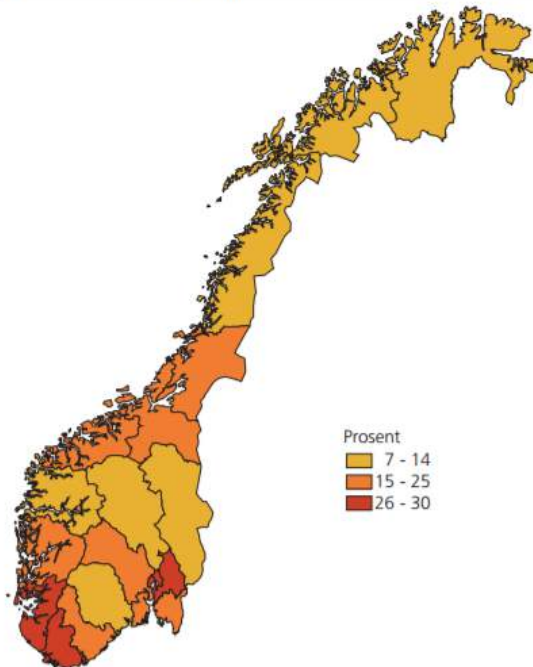
Men til tross for en betydelig urbanisering de senere årene, bor fremdeles flertallet av befolkningen utenfor byene. I 2015 bodde 67 prosent av alle nordmenn utenfor de fem største byene i landet vårt (SSB, 2017). Mye tyder på at mange nordmenn vil og kommer til å bo utenfor de store byene, også i årene og tiårene fremover. Det gjenspeiles blant annet i SSBs befolkningsframskrivninger for de neste 25 årene (se figur 2 under). Hvordan sørger vi for at politikk både møter behovene til dem som bor *i* og dem som bor *utenfor* byene?

---

¹ Se notatet «De nye seniorenene – fra problem til ressurs» for kilder på all statistikk i dette avsnittet.

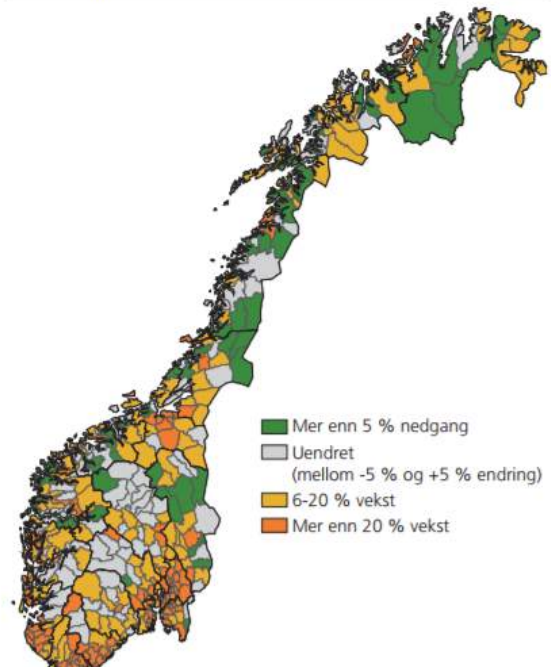
Figur 2: SSBs befolkningsframskrivinger viser at alle fylker vil oppleve vekst frem til 2040, og at en rekke kommuner i hele landet vil ha en stabil eller økende befolkning

Figur 6. Framskrevet prosentvis vekst i fylkene 2016-2040, hovedalternativet (MMMM)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Kartdata: Kartverket.

Figur 7. Framskrevet prosentvis vekst i kommunene 2016-2040, hovedalternativet (MMMM)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Kartdata: Kartverket.

2 Hva tror vi om framtida?

Ingen kan være helt sikre på hva framtida bringer. Det er likevel verdifullt å innhente noen perspektiver på hvordan vi tror det vil komme til å se ut, og ikke minst: hva som skal til for å motvirke de trendene som bidrar til et samfunn vi *ikke* ønsker oss.

Som en del av dette prosjektet har vi derfor både gjennomført en spørreundersøkelse, og intervjuet flere kjente og sterke stemmer med ulike perspektiver på det norske samfunnet: Gro Harlem Brundtland, Kåre Willoch, Kjell Magne Bondevik, Kristin Halvorsen, Hans Christian Gabrielsen, Kristin Skogen Lund, Petter Stordalen, Gudmund Hernes, Sigrid Bonde Tusvik, Wasim Zahid, Birgit Skarstein og Silviya Seres deler sine tanker med oss. Målet har vært å se nærmere på hvordan noen utviklingstrekk vil påvirke samfunnet vårt i framtida.

I denne delen av rapporten gjengir vi hovedfunnene fra undersøkelsen og samtalene.

2.1 Hva tror landets sterke stemmer?

Utgangspunktet for samtalene vi gjennomførte som en del av dette prosjektet var tre hovedspørsmål: «Hva bekymrer deg ved framtida?», «Hva skal til for å løse disse bekymringene?», og: «Hvem skal løse dem»? , med noen oppfølgingsspørsmål der det har vært naturlig og behov for det.

Noen utfordringer går igjen hos alle vi har intervjuet. En av dem er **bekymringen for klimaet**, eller en «planet som koker», som komiker Sigrid Bonde Tusvik sier. Veldig mange er enige i at denne utfordringen er vår tids desidert største og påvirker oss alle. Cicero-sjef Kristin Halvorsen peker på at vi i framtida må forvente temperaturendringer og mer ekstremvær, men også endringer i livsgrunnlaget vårt som vi ikke helt overskuer. LO-sjef Hans Christian Gabrielsen trekker frem utfordringen i at endringer som følge av klimatrusselen også vil påvirke samfunnet på andre måter, for eksempel migrasjon av mennesker. Konflikter om vann vil for eksempel kunne medføre at flere flykter, noe som vil komme på toppen av migrasjonen vi ser knyttet til krig og væpnede konflikter. Tidligere statsminister Kjell Magne Bondevik peker på behovet for å få problemet under kontroll gjennom internasjonale avtaler før konsekvensene vokser seg enda større. Halvorsen mener en tro på løsninger kan bidra til å skape dem: «Det går an å reise rundt som en dommedagsprofet og spre pessimisme, men det vil jeg ikke. En viktig del av løsningen er både å fortelle om alvor og å få folk med seg. Det er viktig å invitere folk til å være med på en omfattende omstilling som også vil føre til bedre liv. Hvis du føler du er med på en større bevegelse, der mange mennesker og land er med, skaper det større oppslutning»

En annen uro mange deler er økningen i ulikhet og polariseringen av samfunnet. Forsker ved Fafo og BI, Gudmund Hernes, uttrykker bekymring for den økende ulikhetene innad i land, som han mener «gir kaskader av politiske effekter». Hernes mener endringene i beskatningen på arv og formue de siste årene har betydd mye, men også de økte forskjellene i inntekt: «Den slår ut på alle dimensjoner – bolig, oppvekstmiljø, skole og helse – og om mora di må vente på sykehjems plass», peker han på. Tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland, peker på at Norge alltid har greid å forene vekst og fordeling, og at vi

uten den fordelingspolitikken som er ført over mange år ikke ville hatt den veksten vi har sett. Hun er derfor bekymret over dagens utvikling der mange legger seg opp store formuer, kapital og eiendom over år, og som innebærer at mange har fått økt mulighet og mer styrke til å fremme sine interesser. Denne makten kan brukes til å påvirke både politikk, medier og marked. Derfor trengs strengere styring, mener Brundtland: «Det er et sterkt behov for å ilegge kapitalmakten nødvendige begrensninger». Både lederen for LO, Hans Christian Gabrielsen, og lederen for NHO, Kristin Skogen Lund, er opptatt av hvordan dette kan bidra til økt polarisering: «De rikeste drar fra og bruker sine ressurser til å drive fram politikk for å skape enda større forskjeller», påpeker Gabrielsen. Han viser til at det kan gå utover veksten i økonomien, og bidrar til lavere produktivitet og lavere etterspørsel – med den effekt at det går utover oss alle, «fordi det skaper ustabilitet og sosial uro». Skogen Lund mener det har vært en utvikling der «grupper har følt seg, og reelt er blitt, tilsidesatt og ikke har fått være med på reisen resten av oss har hatt. Det har tatt for lang tid å oppdage for resten av samfunnet, og for lang tid å korrigere. Når det først kommer til overflaten blir det en slags ketchup-effekt».

Flere er også opptatt av andre årsaker til polarisering av samfunnet. Teknologien er en av dem. Utnyttets potensiale på sitt beste innebærer det økt velferd for flere, mens nedsiden er polarisering, slik teknolog og bedriftsrådgiver Silvija Seres beskriver det. Tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland viser til at de fleste i mange år trodde kommunikasjonsteknologien ville bidra til å utvide demokratiet, ved å tilrettelegge for økt deltakelse og økt engasjement, og til å spre kunnskap og innsikt over landegrensene. Selv om hun er tydelig på at denne oppsiden også til dels er kommet, så er hun svært bekymret for mangelen på kontroll over hva folk blir fortalt og over hva slags feilinformasjon som spres: «For dem som vil rette falske beskyldninger for eksempel mot enkelte grupper bevisst er det rett og slett et vell av muligheter». Også idrettsstjerne Birgit Skarstein og lege og forfatter Wasim Zahid trekker frem aspekter ved dette. For å gjenvinne respekten for vitenskap og forskning i tider der «fake news» og «alternative fakta» er blitt gjengse begreper må man for det første snakke så mye man kan om vitenskap og formidle vitenskap på en slik måte at folk forstår den, mener Zahid. Han trekker også frem at måten man underviser elever på: «Det er helt avgjørende at de lærer seg å tenke kritisk og stille spørsmål. Vi må også skape engasjement og entusiasme for vitenskap og forskning hos barn i skolen fra de er små. Skolen må dessuten ha høy kvalitet, slik at vi utdanner folk som når de er eldre kan gå inn i forskningen selv». Skarstein trekker også frem vårt eget ansvar for å «korrigere og ansvarliggjøre hverandre, for eksempel ved å stille kontrollspørsmål: «Det er så lett å kaste ut av seg ting man egentlig ikke mener og som ikke godt begrunnet. Hver enkelt ting er ikke nødvendigvis så farlig, men vi har ikke råd til summen av det», sier hun.

De fleste er også opptatt av internasjonal uro. Tidligere statsminister Kåre Willoch er svært bekymret for det han kaller en «voksende nasjonalegoisme» - tanken om at man kan treffe tiltak til fordel for eget land, selv om det skader andre. Han mener det er urovekkende at dette skjer selv om historien viser at gevinsten er kortvarig, og selv om dette er stikk i strid med det som har skaffet verden lange perioder med solid økonomisk vekst og sosial framgang. NHO-sjef Kristin Skogen Lund viser til hvordan et ikke-fungerende internasjonalt samarbeid når det gjelder områder som handel, reguleringer og sikkerhet spesielt vil påvirke Norge, som en liten og åpen økonomi. Forsker Gudmund Hernes mener det vi er vitne til er

en «institusjonell erosjon» som går sammen med en global populisme. Utfordringen ved dette er blant annet at det vil svekke vår evne til å løse dagens store utfordringer, som ikke kjenner landegrenser. Skal vi klare å skape endring må politikerne for det første være mer i kontakt med velgerne de representerer. Men vi trenger også en styring av overnasjonale institusjoner, og de må ha makt, mener Hernes: «Problemet er at mange av endringene vi utløser er irreversible. Og svaret er ikke individuelle løsninger. Når havet stiger hjelper det lite med slagstøvler. Miljøtiltak verken koordineres eller forpliktes av noen usynlig hånd. Vi må i fellesskap legge bindinger på oss selv og hverandre», understreker han.

Flere peker også på behovet for å kjempe for fellesskapet og dyrke mangfold som en styrke. Da blir integrering spesielt viktig. Idrettskvinne Birgit Skarstein peker på at lagidretten, der man blir kjent med mennesker med andre interesser og andre egenskaper enn deg, men som du kan spille på samme lag med, er en illustrasjon på hvordan samfunnet for øvrig bør se ut. «Vi trenger at alle bidrar med forskjellige ressurser, og vi er helt avhengige av at ulike mennesker spiller hver sin rolle for å få kabalen til å gå opp. Alle er viktige. Hvis alle hadde spilt spiss så hadde det ikke vært noe forsvar. Hvis alle hadde spilt forsvar så hadde det ikke blitt skåret mange mål», sier hun. Hotelleier og investor Petter Stordalen er opptatt av næringslivets rolle i å løse utfordringene vi står overfor som samfunn, blant annet når det gjelder integrering, og i å kjempe for den nordiske modellen som topper de fleste kåringer over hvor det er best å leve og drive næringsvirksomhet: «Vi har et felles ansvar for denne fantastiske modellen. Politikerne løser ikke de utfordringene vi har uten at selskapene er med, og selskapene får ikke løst dem uten at politikerne er med(...)Hvis du mener mangfold er viktig og mener du skal være med på å løse en del av samfunnets utfordringer, må du ikke la deg begrense».

Noen av bekymringene som blir trukket fram er også av nærere karakter. Et eksempel er komiker Sigrid Bonde Tusvik er for eksempel opptatt av «Generasjon prestasjon», og synes det er bekymringsfullt at så mange unge går rundt tror alle andre er perfekte, noe som kan medføre at vi prøver å løse ting og utfordringer i livet som egentlig er helt normalt. Et annet eksempel er Kjell Magne Bondevik som reflekterer over at mange i sosiale settinger sitter og kikker på telefonen og ikke på hverandre: «mister vi noe av de medmenneskelige kontakten, som er viktig og verdifull. Det gjør oss til et kaldere samfunn, og jeg mener det er alvorlig».

De fleste er imidlertid optimister uansett hvilken utfordring de snakker om. Forsker Gudmund Hernes sier for eksempel: «Var jeg ikke optimist, ville jeg pensjonere meg. Det blir vanskeligere å være optimist for hver dag – men desto viktigere». Cicero-sjef Halvorsen mener et blikk tilbake på historien kan gi pessimistene håpet tilbake: «Tenk bare tilbake på hvor store endringer som har skjedd i det norske samfunnet. Det nærmeste vi har vært revolusjon i Norge har for eksempel vært kvinnens stilling, og synet på homofile og lesbiske. Her har holdningene våre endret seg veldig mye i løpet av ganske kort tid», sier hun. Flere peker på at teknologien vil bidra med løsninger. Gabrielsen trekker for eksempel frem hvordan teknologien bidro til å løse utfordringene med sur nedbør på 80-tallet og hullet i ozon-laget på 90-tallet. Lege og forfatter Wasim Zahid er optimist både på forskningens og teknologiens vegne: «Hver dag gjøres det nye funn og hver dag utvikles det ny teknologi og vitenskap som kan brukes positivt for å gjøre noe med klimaproblemet», påpeker han.

Intervjuene illustrerer også en tro på at politikk og politisk styring, gjerne i samarbeid med partene i arbeidslivet eller arenaer som idrett og forskning, kan endre verden. Ikke gjennom detaljstyring, av barnefamiliers økonomi eller forskning og utvikling. Men ved å stake ut en kurs mot å løse de store utfordringene, ved å sette kloden vår først, ved å omfordele ressurser og makt, ved å utfordre og jobbe frem internasjonale avtaler og ved å våge å regulere teknologien. Flere etterlyser politikere som tør å gå foran, og som tør å tenke nytt. For som Cicero-sjef Kristin Halvorsen peker på: «Mange tror at først får man til en holdningsendring og så endrer folks handlinger seg. Men ofte er det omvendt: handling skaper holdninger».

2.2 Spørreundersøkelse

Ipsos gjennomførte i uke 43 og 44 (2018) en spørreundersøkelse blant 1088 personer på oppdrag for Tankesmien Agenda. Undersøkelsen er gjennomført via web-omnibus og resultatene er inndelt etter kjønn, alder, inntekt- og utdanningsnivå og geografisk tilhørighet.

Norge i år 2100: Hva tror og ønsker vi?

De første spørsmålene vi stilte var åpne, der vi ga respondentene mulighet til å beskrive hvordan de tror Norge kommer til å være i år 2100, og hvordan de ønsker Norge skal være i år 2100 - med tre ord eller uttrykk. Da får man selvsagt mange ulike svar. Ipsos har derfor kodet svarene for oss, det vil si laget kategorier som overordnet oppsummerer retningen på flere av svaralternativene.

På bakgrunn av svarene har vi laget ordskyer der de kategoriene av ord som er nevnt flest ganger er størst.

- De tre elementene som går igjen flest ganger når vi spør hvordan respondentene tror Norge *vil se ut* i år 2100 er teknologi, problemer og fattigdom.
- De tre elementene som går igjen flest ganger når vi spør respondentene hvordan de *ønsker* at Norge skal se ut i år 2100 er klimavennlig, rikdom og fellesskap. Stabilitet, trivsel og trygghet kommer også høyt.

Figur 3: Hvordan **tror** du Norge kommer til å være i år 2100?

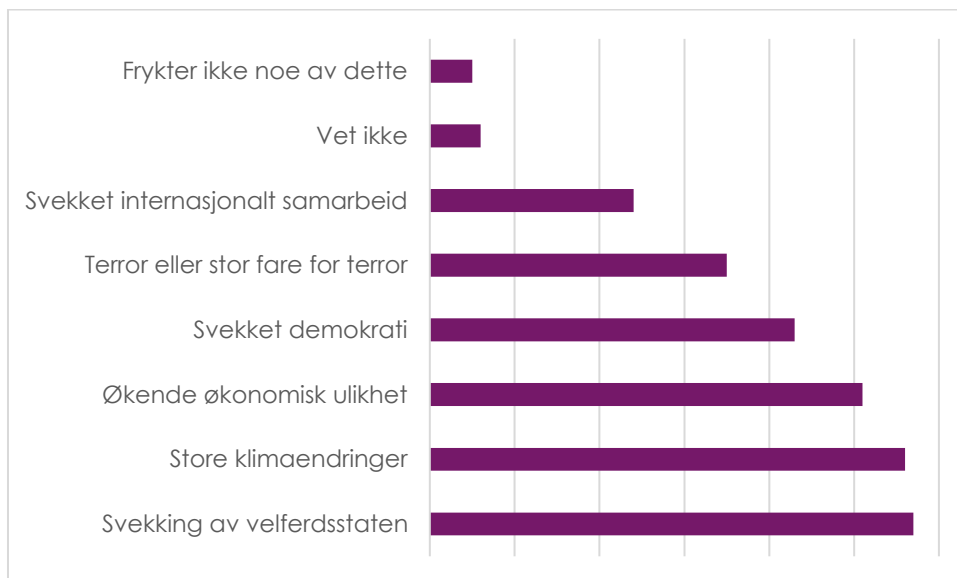
Figur 4: Hvordan **ønsker** du Norge skal være i 2100?

Hvordan frykter du Norge vil se ut i år 2100?

Vi spurte også respondentene om å velge de utviklingstrekkene de er mest engstelige for at vil gjelde for det norske samfunnet i år 2100. De to utviklingstrekkene som flest frykter da er store klimaendringer og en svekket velferdsstat. På plass nummer tre kommer økende økonomisk ulikhet.

Figur 5: Dette bekymrer meg for Norge i år 2100

Det er imidlertid noen viktige forskjeller i svar fordelt på alder, geografisk tilknytning, utdanningsnivå og inntekt.

- Engstelsen for terror følger motsatt mønster på en del parametre enn de andre utviklingstrekkene, blant annet hva gjelder utdannings- og inntektsnivå. Frykten for terror synker med utdanningsnivå og inntekt. Uro for de andre utviklingstrekkene stiger med utdanning og inntekt.
- Det er få klare mønstre mellom ulike aldersgrupper, med to unntak: frykten for en svekket velferdsstat og et frykt for et svekket demokrati er større hos de eldste enn hos de yngste.
- Terrorfrykten er størst blant dem som bor i Nord-Norge, mens dem som bor i Oslo er mer bekymret for klima enn andre.

Hva skyldes utviklingen?

Vi spurte også respondentene om hva de mener er den viktigste grunnen til at disse utviklingstrekkene påvirker oss i 2100. Her har vi skilt mellom nasjonalt og internasjonalt «ansvar» i tillegg til et alternativ der respondentene kan mene at det er lite noen kan gjøre.

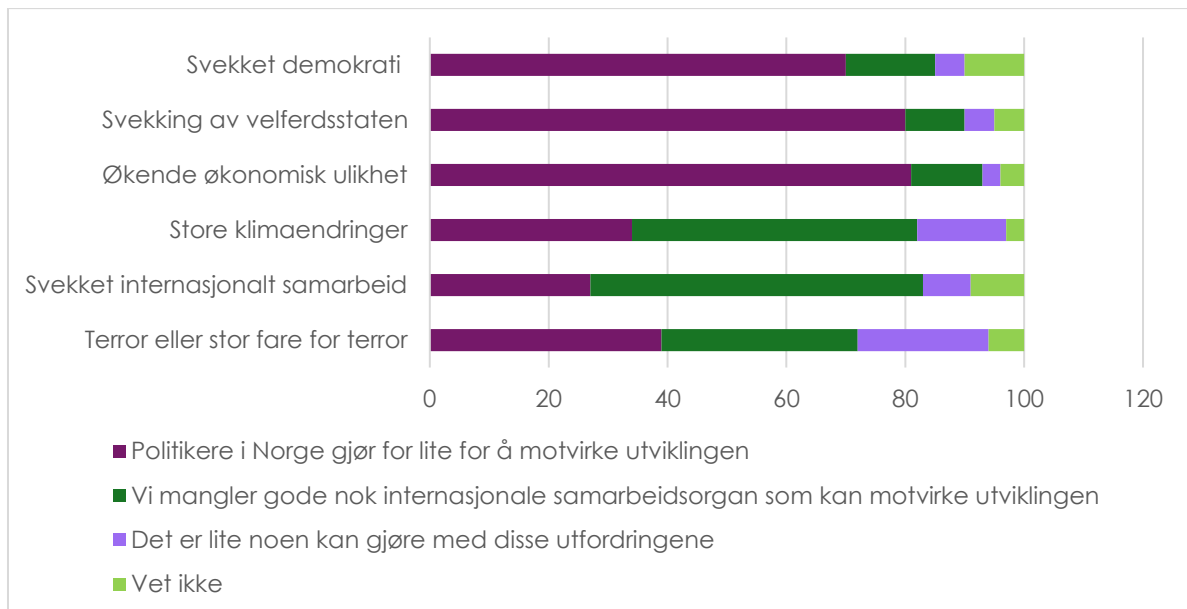
Blant disse svarene ser vi noen tydelige forskjeller.

- Ansvar for svekket demokrati, svekket velferdsstat og økende økonomisk ulikhet, plasseres tydelig hos nasjonale politikere. Av de som oppga engstelse for økt ulikhet mener 8 av 10 at det vil være fordi politikerne gjør for lite. Det samme gjelder blant

dem som frykter en svekket velferdsstat. Av dem som er bekymret for svakere demokrati oppgir 7 av 10 politikeres manglende handlekraft som årsak.

- Ansvar for å gjøre noe med store klimaendringer og svekket internasjonalt samarbeid plasseres i langt større grad på manglende internasjonale samarbeidsorganer. Omtrent halvparten av de spurte mener dette er den viktigste grunnen til et Norge i år 2100 preget av store klimaendringer, og 6 av 10 mener vi trenger bedre internasjonale samarbeidsorganer for å motvirke den internasjonale ustabiliteten vi ser.
- Blant dem som frykter terror er årsaksforklaringene fordelt på alternativene nasjonale politikeres innsats (39 prosent), manglende gode internasjonale samarbeidsorgan (33 prosent) og en oppfatning om at det er lite noen kan gjøre med denne utfordringen (22 prosent).

Figur 6: Hva skyldes utviklingen?

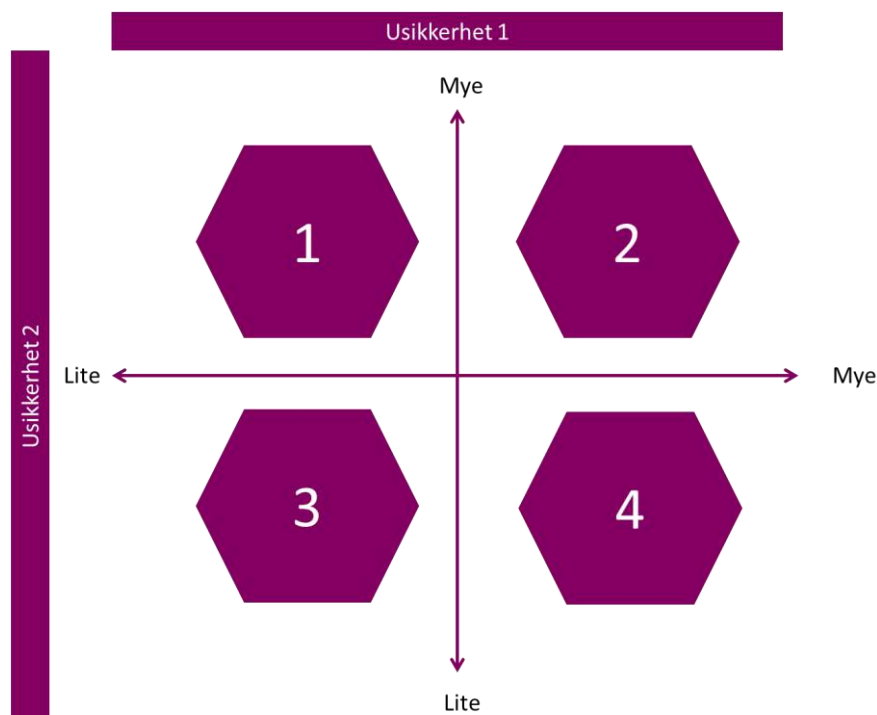
3 Fire scenariefortellinger

Mye er usikkert og noe sikkert når vi skal se inn i framtida. . Gjennom scenarioanalyser kan vi systematisere usikre og sikre utviklingstrekk i samfunnet, slik at vi bedre kan forstå utfallsrommet for en framtid vi ikke kjenner.

Scenariometodikk er én av flere ulike metoder innen framtidstenkning. Scenarier er spesielt godt egnet når store drivkrefter er i spill, og når utfallet av dem er usikkert. Målet med scenarioanalyser er ikke å *forutsi* fremtiden, men å lage systematiske scenarioer om *flere mulige* fremtider. Interessante scenarier er ikke nødvendigvis de mest sannsynlige fremtidsbildene, men bilder som synliggjør et bredt spekter av mulige utviklingsbaner og illustrerer de viktigste usikkerhetsfaktorene vi bør være oppmerksomme på når politikk og strategier skal lages. Slik kan vi også lage politikk som møter usikkerheten på en god måte.

Figuren under illustrerer hvordan fire ulike scenariefortellinger plasserer seg omkring to særlig viktige usikkerheter, og dermed gir fire ulike fremtider som alle er viktige å forstå. En mer utfyllende beskrivelse av scenariometodikk finner vi blant annet hos analyse i rapporten *Helse-Norge 2040 - Hvordan vil framtiden bli?* (Samfunnsøkonomisk Analyse, 2018).

Figur 7: Logikken i et scenariekruss

Kilde: *Samfunnsøkonomisk analyse* (Samfunnsøkonomisk Analyse, 2018)

Vi presenterer i dette kapitlet fire ulike scenarier for framtida. De er bygget omkring to akser med trender som er både *viktige* og *usikre*. De fire scenariene beskriver fire samfunn i år 2050 langs en bredde av dimensjoner: politisk, økonomisk, kulturelt og sosialt. De sier også noe om hvordan vi kom til akkurat denne situasjonen.

I utarbeidingen av fortellingene har vi altså valgt to utviklingstrekk som både har *stor betydning* for hvordan framtida blir, og som er *usikre*. Disse er:

1. *Usikkerhet knyttet til internasjonalt samarbeid om politiske og økonomiske spørsmål*
2. *Usikkerhet knyttet til bruken av teknologiske løsninger i offentlig sektor*

I den første aksen reflekteres usikkerheten rundt internasjonale og multilaterale institusjoner og avtaler. Som vi har pekt på hefter det i dag stor usikkerhet rundt internasjonalt samarbeid, blant annet i kjølvannet av Brexit og med vedvarende trussel om handelskrig mellom USA og Kina. Selv om helt lukkede økonomier fremstår lite sannsynlig i framtida, er det ikke et usannsynlig scenario at internasjonale organisasjoner og prosesser får mindre betydning, og at samarbeid mellom land i større grad blir bilaterale i framtida. Vi ser for oss to mulige utfall av denne usikkerheten.

- 1 (Mye): Sterke multilaterale institusjoner. Internasjonale institusjoner som EU og FN har svart på utfordringene og tatt grep for å bli både mer demokratiske og mindre byråkratiske. Slik har EU blitt en sentral premissleverandør i klimapolitikken, internasjonale handelsavtaler har gjenvunnet styrke, og FNs globale arbeid med fred og forsoning og med koordinert arbeid med migrasjon er mer effektivt enn før.
- 1 (Lite): Bilateralt og avgrenset internasjonalt samarbeid. I dette scenariet har utviklingen mot svakere internasjonalt samarbeid fortsatt. EU har ikke slagkraft i hverken klima eller migrasjonsspørsmål, og andre organisasjoner har heller ikke i betydelig grad funnet løsninger på globale utfordringer som skatt, klima, migrasjon og stabilisering. Internasjonale samarbeidsavtaler om handel og klima er brutt, og baseres i dag på lite forpliktende bilaterale samarbeid. Norge er fortsatt en åpen økonomi, men opplever uforutsigbarhet knyttet til enkeltlands politikk.

Den andre aksen fanger usikkerheten i hvordan digitalisering brukes i offentlig sektor. Det er ingen tvil om at vi kan forvente en fortsatt rask utvikling i alle former for digitaliserte løsninger. Stadig nye innovasjoner innen materialteknologi, robotisering og kunstig intelligens vil gi opphav til nye produkter, løsninger og systemer for informasjonsutvikling og -utveksling. Gjennom de digitale løsningene samles det også inn store mengder data. Dersom dataene benyttes på riktig måte vil dette ha store gevinster for forskning, i tillegg til å kunne effektivisere og øke kvaliteten på offentlig forvaltning.

Som Tankesmien Agenda har vist i rapporten «Robotene kommer – hva gjør offentlig sektor» (Tankesmien Agenda, 2017) er det likevel flere barrierer for en omfattende digitalisering av offentlig sektor. Store systemer med mange aktører og komplekse oppgavebeskrivelser som har gått gjennom dramatiske endringer de siste 40 årene, er langt vanskeligere å digitalisere enn kommersielle enheter med en bunnlinje å ivareta. Her vil teknologisk endring ofte være et spørsmål om vinn eller forsvinn: Gjør vi ikke denne endringen, blir vi utkonkurrert og må legge ned. Et slikt press har ikke offentlig sektor. Det betyr ikke at offentlig sektor ikke har

omstillingsvilje og endringslyst, eller at ansatte og ledere er mer uvillige til å ta i bruk teknologi i offentlig sektor.

Digitaliseringsprosesser som initieres i det små og får vokse, er lettere å lykkes med enn brede fellesprosjekter der mange tjenester og etater skal anvende felles systemer. Ønsket om menneskelig kontakt og uro for overvåking og informasjon på avveie er også relevante innvendinger som kan bremse omfattende offentlig digitalisering.

Vi legger til grunn at den teknologiske utviklingen vil fortsette globalt. Usikkerheten ligger i hvorvidt de ulike aktørene innen offentlig sektor evner å ta i bruk løsningene som eksisterer i stor skala. Denne aksen er inspirert av scenarier for helse og omsorg utviklet av Samfunnsøkonomisk Analyse (Samfunnsøkonomisk Analyse, 2018). Her tegner vi på samme måte som denne analysen opp to ulike utfall:

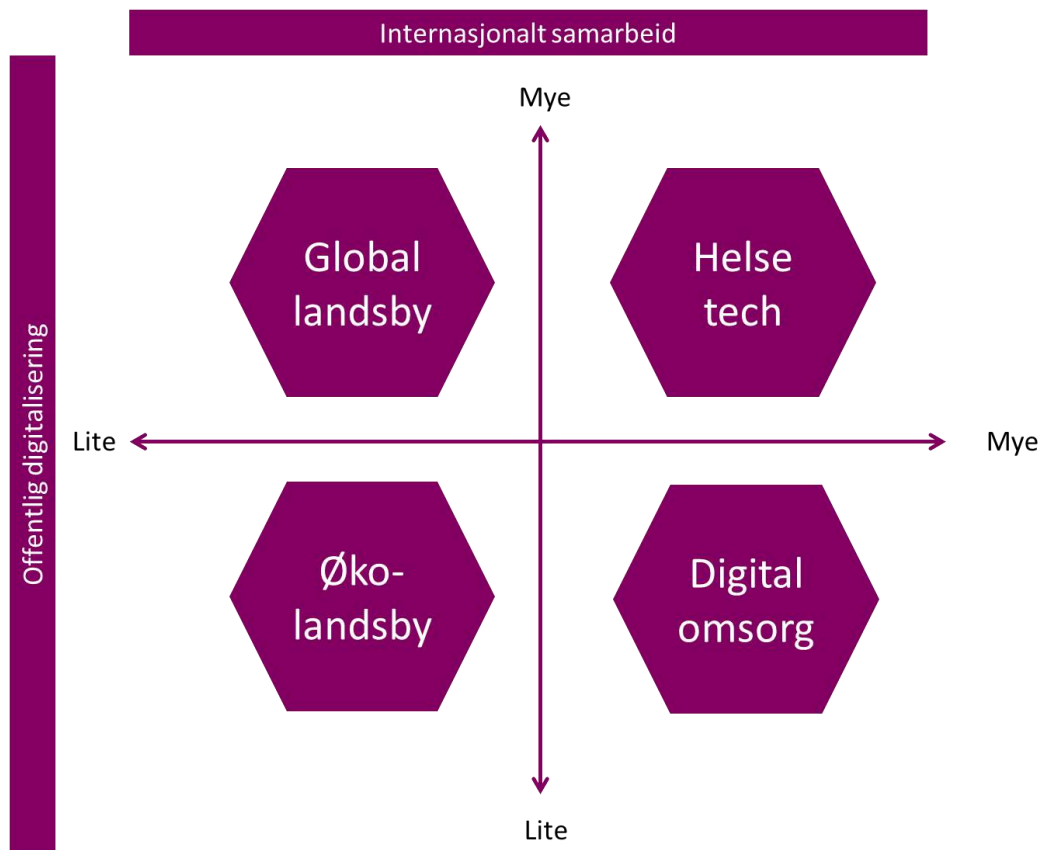
- 1 (Mye): Omfattende offentlig digitalisering. Her tar offentlig sektor i bruk arbeidsbesparende og velferdsfremmende teknologiske løsninger på linje med privat sektor i takt med at nye løsninger kommer. Det handler både om å åpne for digitalisering nedenfra, men også om å lykkes med, og velge å implementere, store digitaliseringsprosesser på tvers av tjenester, etater og kommuner.
- 2 (Lite): Fragmentert offentlig digitalisering. I alle tenkelige scenarier forventer vi at markedsrettede virksomheter vil ta i bruk alle teknologiske løsninger som kommer, rett og slett fordi de ellers vil bli utkonkurrert i markedet. I offentlig sektor derimot, antar vi her en mer begrenset digitalisering. Digitale hjelpemidler og utstyr vil være tilgjengelig og kjøpes inn fremfor alternativene, mens mer systemisk og effektiviserende teknologi er begrenset.

Vi har kalt de fire fortellingene, illustrert i figuren under, følgende:

- Global landsby
- Helsetech
- Økolandsby
- Digital omsorg

Figur 8: Fire scenariefortellinger

Scenario 1: Global landsby

I denne fortellingen har vi opplevd sterk teknologiutvikling i næringsliv og blant forbrukere, men i offentlig sektor er omfanget av digitalisering fortsatt lite. Uløste uenigheter knyttet til spørsmål om personvern og vanskelig koordinering mellom etater gjorde at fellesløsninger og digitalisering av velferdstjenester ble begrenset. Effektiviserende hjelpemidler er i noen grad tatt i bruk, men benyttede løsninger som journaler og IT systemer snakker ikke sammen og de helhetlige systemene har uteblitt. Det medfører mange steder betydelig dobbeltarbeid og store frustrasjoner. Digital sårbarhet står sentralt i den politiske debatten. Mange er urolige for at teknologien i liten grad er regulert, og den offentlige debatten er svært fragmentert. Digitale løsninger har hatt stor vekst særlig innen underholdning og spill, og som forbruksvare.

Andre endringer har preget offentlige tjenester i langt større grad enn teknologi. En omfattende tillitsreform fjernet flere administrative mellomledd og ga kommuner og offentlige etater større handlingsrom. Slik har velferdsstaten også spart betydelige kostnader, og en rekke lokale løsninger på utenforskap og utjevning av forskjeller har materialisert seg. Medmenneskelighet og brukerstyrte tjenester er overskriftene som gjennomsyrrer helse- og omsorgssektoren. Det har vært en betydelig vekst i offentlig

sysselsetting, men særlig i førstelinjene og i mindre grad i sentral administrasjon. Likevel er offentlig sektor preget av store innsparinger og mye ressurser går inn i omsorgsarbeid.

Frivilligheten har fått større plass og med større lokalt handlingsrom har det også blitt et større rom for ideelle organisasjoner og for varierte tjenestetilbud. Partipolitisk engasjement, særlig på nasjonalt nivå, er begrenset og valdeltakelsen synker, mens andelen mennesker som deltar i ulike former for organisasjonsarbeid har økt kraftig.

Dette er også fortellingen om sterke internasjonale samarbeid om globale spørsmål. De fleste identifiserer seg både med sitt nærmiljø og med verden. Til og med språket har utviklet seg i retning av et mye sterkere engelsk innslag. Etter mange år med pessimisme om internasjonale organisasjoners rolle og økende nasjonalisme, har internasjonalt samarbeid blomstret opp på nytt. Flere omfattende naturkatastrofer og tørkesomre i Sør-Europa og USA motiverte til nye globale klimaavtaler omkring 2030. FN har også blitt en sterkere aktør i internasjonalt fredsarbeid, og internasjonale handelsavtaler har fått ny styrke etter at klima og trygge arbeidsplasser fikk en mer sentral plass i avtalene. Klimaendringene er likevel en realitet, og mye ressurser går med til beredskap.

Masud er 25 år og utdannet helsefagarbeider. Han bor på Gjøvik og jobber i hjemmehjelpstjenesten der han tilbringer mye tid på hjemmebesøk både hos eldre og hos brukere i kommunens forebyggings- og rehabiliteringstjeneste for psykisk helse. Han er glad for å ha en trygg jobb i offentlig sektor, og trives svært godt i arbeidet. En av grunnene til det er at han opplever å ha stor egen innflytelse på måten han løser arbeidsoppgavene på. Masud opplever at han får bruke sin kompetanse hver dag og bygger gode relasjoner med mennesker som trenger ham, som han er knyttet til.

Masuds bror Malik har hatt større problemer i arbeidslivet, etter at han droppet ut av videregående og aldri fikk noen ordentlig utdanning. Masud tenker ofte at dersom skolen hadde hatt nok ressurser til å følge opp broren tidligere i skolegangen, kunne problemene vært unngått. Heldigvis har Gjøvik kommune et arbeidsinkluderingsprogram der det legges stor vekt på skreddersøm og der man står ganske fritt til å finne gode løsninger i tett samarbeid mellom dem som jobber hos Nav og den som trenger oppfølging. Gjennom denne ordningen har Malik fått jobb som gartner og vaktmester i kommunen.

Masuds kosthold består i stor grad av sjømat i ulike varianter. Det er et rikholdig utvalg av marine matprodukter i butikkene. Både grønnsaker og kjøtt er såpass dyrt at det er sjelden han unner seg noe av dette. Grunnen til dette er at forpliktende internasjonale samarbeid om klima har medført strenge regler på import av matvarer og særs strenge nye regler for matproduksjon som medfører store klimagassutslipp.

På fritiden er Masud leksehjelper på nett og naturfilmentusiast. Han er politisk engasjert og deltar i en rekke organisasjoner som samler mennesker fra hele verden i naturmangfoldsbevaring og konservering av nært utdødde arter.

Scenario 2: Helsetech

Helsetech er historien om et Norge der offentlig sektor tar i bruk alle arbeidsbesparende og velferdsfremmende teknologiske løsninger som finnes tilgjengelig, og også står i front for å utvikle slike. Norge er blant verdens fremste i dette arbeidet. Offentlig sektor er en driver for produktivitetsveksten i samfunnet og med den følger også betydelig grad av sentralisering. Det gjør at mange helse- og omsorgsoppgaver er flyttet til hjemmet og er «selvbetjent», slik at mange gode tjenester er tilgjengelige over hele landet. Men det betyr også at spesialisthelsetjenesten og mye av det institusjonaliserte omsorgstilbudet er sentralisert, sammen med drift og vedlikehold av offentlige fellesløsninger. Mange er bekymret for kvaliteten på akutte helsetilbud utenfor de store byene. Det er tre supersykehus i landet, mens primærhelseteam og avtalespesialister dekker behovene i mindre sentrale områder. De store byene har vokst, og smarte transport- og arealplanleggingsløsninger har redusert både klimagassutslipp og lokal forurensing. Smarte og bedre utbyggede nett gjør at husholdninger både produserer og bruker strøm.

Nina er 36 år og bor i Oslo. Hun jobber som kontorlokalemekler i et selskap som kobler tilbud av rom og etterspørsel etter kontor- og møtelokaler. Hun trives med jobben, men er ansatt på engasjement og uroer seg for framtida. Ninas mann jobber deltid som agent i nitrogensertifikathandelen og har usikker inntekt på provisjon. Hverken Nina eller mannen hennes har fast jobb og de bekymrer seg mye for personlig økonomi.

Ninas mormor Cathrine er 85 og bor i samme blokk som Nina. Hun valgte å flytte til Oslo fordi hun har hatt hjerteproblemer og var gjennom flere operasjoner, som måtte gjøres på Oslo sykehus. Cathrine er ellers frisk og jobber deltid som energileverandøragent når hun har overskudd. Det er hun også nødt til, for hun kan ikke leve av oppspart pensjon. Leiligheten hennes er i et bofellesskap der flere mennesker i ulike aldersgrupper deler kjøkken og oppholdsrom. Flere av de eldste beboerne har ulike funksjonsnedsettelse og mindre alvorlige helseplager og følges opp av kommunen via en husrobot. Den samler inn prøver og sjekker daglig inn hos hver enkelt av dem med samtaler som formidles og omsettes til vurdering av tiltak. Eksempler på dette er endring i medisindoser eller behov for nærmere oppfølging. Husroboten er også fysioterapeut, massør og personlig trener, i tillegg til å koordinere tekniske hjelpemidler i hjemmet.

Nina har to barn i barnehagealder og får mye hjelp i hverdagen av Cathrine og de andre naboene. Leiligheten de bor i er i gåavstand til skole, butikker og fritidsaktiviteter, og all forflytning til jobb og andre aktiviteter er kollektiv. Det er ingen i blokka som har egen bil, det er for dyrt og plasskrevende, og er heller ikke nødvendig.

Dette er også fortellingen om sterke internasjonale samarbeid og optimisme knyttet til migrasjon, stabilisering og klima. Også på et internasjonalt nivå har offentlige aktører evnet å ta i bruk teknologiens muligheter til å styrke internasjonale skattesamarbeid, klimaforpliktelser, migrasjonspolitik og internasjonalt fredsarbeid. Mens årene før 2020 var

preget av pessimisme på vegne av internasjonale institusjoner og samarbeid, gjorde internasjonale begivenheter at slike samarbeid gjenvant styrke og gjenoppsto i en ny og bedre form. Norsk eksport har vokst, og handelsunderskuddet er langt lavere enn fryktet, selv om eksport av, og inntekter fra, olje og gass er kraftig redusert.

Bekymringene i den offentlige debatten er knyttet til jobbusikkerhet og økonomiske forskjeller. Mange jobber i offentlig sektor er borte, og de nye jobbene i eksportrettede digital industri krever høy kompetanse. Høy arbeidsinnvandring sammen med begrenset regulering av arbeidsmarkedet har skapt flere kortvarige jobber uten faste inntekter, og avstanden mellom dem som eier teknologiplattformer eller jobber i eksportrettede næringer og dem som ikke gjør det, er stor.

Scenario 3: Økolandsby

Økolandsby er fortellingen om digitalisering som ikke helt tok av i offentlig sektor, slik mange hadde ventet. Dermed har vi heller ikke klart å effektivisere omsorgskostnadene i takt med økende etterspørsel. Alle kommuner holder på med ulike digitale initiativ, og mange digitale løsninger er implementert innenfor rammen av eksisterende tjenestetilbud. Vi fikk ikke til en koordinering og satsing hverken nasjonalt eller internasjonalt. Vi står i en situasjon med et stort økonomisk press på utgiftssiden av statsbudsjettet.

Lavere arbeidsinnvandring som følge av innskrenkninger av EØS-avtalen har også påvirket økonomie. Byggekostnader har økt, mens lønnforskjellene har minket. Som følge av fallende eksportinntekter har lønnsnivået generelt utviklet seg lite. Enkelte Fordi sysselsettingen i offentlig sektor er så høy, og eksportinntektene så lave har man i flere år med svakere avkastning fra Oljefondet måttet tappe av fondets egenkapital for å finansiere velferdsoppgaver. Dette bekymrer mange.

Økolandsby er også fortellingen om svekkede internasjonale samarbeid på viktige politikkområder som migrasjon, klima, fredsarbeid og skattepolitikk. Mange føler uro for en verden som fremstår stadig mer ustabil. Ekstremvær har også flere ganger rammet Norge de siste tiårene. Politiske målsettinger om økt matsikkerhet har medført store investeringer t fra myndighetene i teknologiutvikling for næringsmiddelindustrien og i mat- og forproduksjon fra marine råvarer. Denne satsingen har skapt mange lokale arbeidsplasser. Det er også en tydelig trend i retning av trygghetssøken og nøkternhet. Antallet nordmenn som eier egen bil har sunket dramatisk og antallet vegetarianere har økt. Økoturisme og lokalmat er blomstrende virksomheter, om enn i liten skala.

Kajsa er 39 år og bor på Gol, der hun jobber som barnehagelærer. Hun er gift og har tre barn. I tillegg til jobben som barnehagelærer driver Kajsa og mannen gårdsturisme på familiens småbruk. Det er stor interesse for lokal historie og kultur. Gårdsferieopphold hos Kajsa betyr god og lokaldyrket mat i vakre omgivelser. Maten de produserer er en god inntektskilde og regnes som festmat. Den både koster og smaker mer enn industrielt produsert mat fra tang og tare og kjemisk fremstilte matvarer.

Økonomien er trang og klær arves, repareres eller lages selv. Kajsas mann jobber også i kommunen som omsorgsarbeider, i tillegg til å drive gården sammen med Kajsa. Også i arbeidet opplever de at det er langt mellom investeringene. Både barnehagen og eldresenteret er gamle bygg som i stor grad vedlikeholdes gjennom dugnadsarbeid med befolkningen i bygda.

I feriene reiser familien til Kajsa som oftest på telttur og fjellvandring. De er glade i musikk og drar ofte på musikkfestivaler der lokal musikk og kultur står i sentrum. Joik og stev er favorittene.

Scenario 4: Digital omsorg

Digital omsorg er fortellingen om sterk offentlig digitalisering på tvers av hele forvaltningen. Nasjonale og velfungerende løsninger for domstoler, skattesystemer, arbeidsformidling og fjernutdanning er på plass, i tillegg til svært omfattende nasjonale helsesystemer som muliggjør stor grad av hjemmebaserte brukerstyrte tilbud, kombinert med sentralisering av sykehus, forskning og forvaltning. Sysselsetting i offentlig sektor, særlig i førstelinjen, har flatet ut til tross for økte omsorgsoppgaver. Men digitaliseringen har ikke bare effektivisert. Mange er bekymret for at sterk sentralisering og digitalisering også har fortsatt utviklingen av stadig voksende rapporterings- og kvalitetssikringsystemer som stjeler mye tid. Den sentrale offentlige sysselsettingen er dermed høyere enn den hadde behøvd å være, mener noen.

Et viktig grep fra 2020 var en nasjonal kompetansereform som bidro til å både løfte flere inn i arbeidslivet, og få flere til å stå i jobb. En utfordring er også at en økende andel av jobbene er i de store byene og krever høyere utdanning. En stor del av befolkningen jobber innen helse- og omsorgstjenester.

Digital omsorg er også fortellingen om begrensede muligheter til å finne internasjonale løsninger på globale problemer. Internasjonal uro og økende proteksjonisme har gått hardt utover mulighetene for internasjonale samarbeid om klima, skattlegging, migrasjon og handel. Norsk eksport har falt som følge av forvitringen av EUs indre marked. Ingen global klimaavtale har lenger oppslutning, og merkbare klimaendringer gir økt behov for beredskap når flom og ekstremvær rammer. Internasjonal uro og fravær av migrasjonsavtale har gjort at færre kvoteflyktninger kommer til Norge, mens Hellas, Tyrkia, Italia og Spania er på bristepunktet. Norsk økonomi er i all hovedsak råvarebasert. Olje og gass eksporteres, men helseteknologi utviklet i Norge har mindre eksportpotensial, fordi ulike nasjonale løsninger er så ulike.

Jonas er 52 år og jobber som digital operatør på Haukeland sykehus. Her har han ansvar for portør oppgaver og sykehusets robotpark som utfører renhold, vedlikehold og tjenester for sykehusets pasienter og ansatte. Alle oppgaver må plottes inn og logges på tid og brukerne evaluerer tjenestene som utføres slik at Jonas til enhver tid kan følge med på hvor tilfredse de er med tjenestene han administrerer.

Jonas har mange venner som står uten fast jobb. I historielaget der han deltar på fritiden er mange engasjert i hvordan Bergen kan bygges opp i tråd med gamle tradisjoner etter at store deler av gamle Bryggen og Gamle Bergen ligger dels under vann og i stor grad er ødelagt av en flombølge som rammet byen i 2030.

Foreldrene til Jonas bor i Eidfjord og han bekymrer seg mye for dem. De har gode teknologiske hjelpemidler som overvåkes av administrasjonen i Hardanger storkommune, men det er lang reisevei fra sykehuset dersom de skulle trenge akutt hjelp.

---

4 Framtida trenger politikk

Vi vet ikke hvilken av fortellingene over som gir et best bilde av framtida. Alle er på samme tid like sannsynlige og usannsynlige. Men sammen med intervjuene og spørreundersøkelsen vi har gjennomført, gir de likevel viktig innsikt for å anbefale noen nødvendige politiske grep.

For å løse de oppgavene vi står overfor i samfunnet kreves politisk vilje og styrke. Det betyr *mer* politisk styring, ikke mindre. Våre folkevalgte har et stort ansvar for å ta valg som er til det beste for oss i tida som kommer. Handlinger kan endre holdninger. Da må strenge reguleringer noen ganger gå foran. Slik spørreundersøkelsen vår viser mener et stort flertall at det er modige politikere som skal til for å løse utfordringer som svekket demokrati, svekket velferdsstat og økt ulikhet. Når det gjelder klimatrusselen og internasjonal ustabilitet peker de i størst grad på for dårlige internasjonale samarbeidsorgan som årsak. Norske politikere må spille en konstruktiv rolle inn i internasjonale samarbeid og gå i front når det gjelder å utvikle nye og bedre internasjonale løsninger.

Ingen vet akkurat hvordan framtida blir, men vi kan jobbe for at den blir så trygg, rettferdig og bærekraftig som mulig.

- **Sterkere grep for holde ulikhetene lave.** Internasjonale samarbeid og internasjonal handel har mange fordeler for norsk økonomi, men bærer også en større risiko for økonomiske forskjeller, som politikken må kompensere mer for desto større åpenheten er.
- **Ny kompetansereform og sørge for flere i jobb, lenger.** Det er grunn til å tro at i alle scenariene vil kravene til kompetanse øke, og mulighetene for løsere tilknyttet arbeid bli større. Avhengig av hvordan økonomien organiseres og reguleres kan flere oppleve et mer uforutsigbart arbeidsmarked, og særlig sårbare er de som ikke besitter nødvendig kompetanse. Det aller mest avgjørende for framtidens budsjettbalanse er arbeidstilbudet. Vi skal leve av arbeid i framtida også. Det er betydelig gevinst i å hente flere av dem som står utenfor inn i arbeidsmarkedet, og sørge for at de blir der. Det gjelder både økte skatteinntekter og sparte ytelser. I tillegg kan vi anta besparelser til kriminalomsorg, helsevesen, og andre sosiale kostnader. På toppen kommer det aller viktigste: verdien av arbeid og deltakelse for livskvalitet hos den enkelte. For å sikre et framtidig arbeidsliv der så mange som mulig deltar, må vi investere i tiltak som bidrar til dette. Det koster penger her og nå, men vil gi gevinster på lang sikt. Det er dyrere å la være.
- **Sette kloden først.** Det grønne skiftet skjer ikke av seg selv. Da ville vi vært der allerede. Overordnede klimamål er ikke nok. Et paradoks i klimapolitikken er at vi har økonomiske modeller og teknologi som tilsier at et grønt skifte er mulig, men samtidig får vi det ikke til i praksis. Norge har ambisjon om å bli et lavutslippssamfunn innen 2050. Skal vi få det til trengs modig og fremtidsrettet politikk. Teknologi og kompetanse utviklet fra olje og gass kan hjelpe oss å lykkes med ny grønn vekst og bærekraftige arbeidsplasser i fremtiden.

- **Ta kontroll over teknologien.** Teknologien sentraliserer og konsentrerer. Teknologi kan gjøre mye bra for samfunnet vårt, blant annet sørge for gode offentlige velferdstjenester i hele landet, dersom vi bruker den fornuftig. Det er likevel viktig å forstå at teknologien har en iboende sentraliserende kraft, og en tendens til å konsentrere avkastning på færre hender. Det betyr at sterk teknologiutvikling vil stille større krav både til geografisk og økonomisk fordelingspolitikk. Det er ingen garanti for at effektiviserende teknologi i seg selv effektiviserer, hvis ikke overskuddet tas ut på en fornuftig måte. Det er risiko for at rapportering og administrasjon øker og dermed spiser opp store deler av gevinsten.
- **Styrket beredskapshåndtering.** Beredskap og ustabil natur er sannsynlig i alle scenarier, men særlig dersom verden ikke klarer å smales om offensiv klimapolitikk. Det betyr at det med stor sannsynlighet vil være behov for styrket sentral beredskapshåndtering og buffere for å møte uforutsett vær, avling eller ødeleggelse av infrastruktur.
- **Vedlikeholde demokratiet.** I store deler av verden er autoritære regimer i oppsving og demokratier under press. Det er skremmende, og vi må gjøre det vi kan for å snu og motvirke trenden, også i Norge. Vi må gjennom politikken sørge for at demokratiene virker for det store flertallet. Men ingen av tiltakene over er mulig å få til dersom folk ikke har tillit til systemet, politikerne og demokratiet. Vi ser noen urovekkende trekk også når det gjelder Norge. Det kan innebære at vi må tenke nytt om beslutningsprosesser. En god del land har for eksempel gjort forsøk med det som heter medborgerpanel, også kalt borgerråd, der helt vanlige borgere hentes inn og jobber med viktige politiske avgjørelser og store budsjetter over lengre perioder. Det viser seg at de aller fleste mennesker, presentert for helhet og med tid til å høre på hverandres argumenter, er i stand til å komme frem til gode løsninger. De er også villige til å ta kortsiktige kostnader for langsiktig gevinst. Å flytte makt ned til folk bør ikke stå uprøvd. Med makt får man også ansvar.

Dette notatet er en del av et samarbeidsprosjekt med LO Stat og er skrevet av fagrådgiver Hannah Gitmark og fagsjef Sigrun Aasland høsten 2018. Forfatterne står ansvarlig for alle eventuelle feil og mangler i dokumentet. Ta gjerne kontakt dersom du finner slike. Tankesmien Agenda vil rette en stor takk til som har tatt seg tid til å svare på faglige spørsmål og utfordringer underveis, og til LO Stat for et godt samarbeid.

5 Siterte verk

- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. New York: W.W.Norton & Company.
- Dagsavisen*. (2016, 10 04). Hentet fra Frp – Ikke aktuelt å fjerne senior-goder». Nyhetssak hos dagsavisen.no: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/frp-ikke-aktuelt-a-fjerne-senior-goder-1.786726>
- Dickens, C. (1800). *Vår felles venn*. London Publisher.
- Finansdepartementet. (2017). *Perspektivmeldingen 2017*. Oslo: Finansdepartementet.
- Foer, F. (2018). It's time to regulate the internet. *The Atlantic*. Hentet fra <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2018/03/its-time-to-regulate-the-internet/556097/>
- Ford, M. (2015). *Rise of the robots*. New York: Basic books.
- Fölster, S. (2015). *Robotrevolutionen. Sverige i den nya maskinåldern*. Stockholm: Volante.
- IPCC. (2018). *Global Warming og 1.5 C*. Geneve: IPCC. Hentet fra <http://www.ipcc.ch/report/sr15/>
- Levy, F., & Murnane, R. (2004). *The new division of labor: How computers are creating the next job*. Princeton: Princeton University Press.
- Markussen, S. a. (2017). *Egalitarianism under pressure*. Oslo: The Ragnar Frisch Centre for Economic Research. Hentet fra <https://www.frisch.uio.no/docs/PDF/social-mobility-4.pdf>
- Miljødirektoratet. (2018, september 10). *Miljøstatus*. Hentet fra Norske utslipp av klimagasser: <http://www.miljostatus.no/tema/klima/norske-klimagassutslipp/>
- Nordstrøm, K. A. (2015, august 31). -Gjør klar større byer. (S. (. Rønne, Intervjuer) Hentet fra <http://www.estatenyheter.no/2015/08/31/gjor-klar-for-storre-byer/>
- NOU 1996:23. (1996). *Konkurranse, kompetanse og miljø - Næringspolitiske hovedstrategier*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- OECD. (2018). *Job Creation and Local Economic Development 2018*. Paris: OECD. Hentet fra <http://www.oecd.org/cfe/job-creation-and-local-economic-development-26174979.htm>
- Osborne, M., & Frey, C. (2013). *The Future of Employment*. Oxford: Oxford University Press. Hentet fra http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/technology-globalisation-future-ofwork_Mar2015.pdf
- Pajarinen, M., Ekeland, A., & Touvinen, P. (2014). *Computerization and the Future of Jobs in Norway*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet fra <http://karriere-nt.no/wp->

content/uploads/2017/05/Computerization-and-the-Future-of-Jobs-in-Norway-2015.pdf

Rodrik, D. (2017). *Straight talk on trade. Ideas for a Sane World Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Samfunnsøkonomisk Analyse. (2018). *Helse-Norge 2040 - Hvordan vil framtiden bli?* Oslo: Samfunnsøkonomisk analyse. Hentet fra <http://www.samfunnsokonomisk-analyse.no/nye-prosjekter/2018/1/19/helse-norge-2040-hvordan-vil-framtiden-bli>

SSB. (2017, desember 19). *SSB*. Hentet fra Tettsteders befolkning og areal: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/beftett>

Tankesmien Agenda. (2015). *Fra svart gull til grønn vekst*. Oslo: Tankesmien Agenda. Hentet fra <https://tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Perspektivnotat-Agenda-Fra-svart-gull-til-gronn-vekst.pdf>

Tankesmien Agenda. (2016). *Det digitale skiftet*. Oslo: Tankesmien Agenda. Hentet fra <http://www.tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Webversjon-Perspektivnotat-Det-digitale-skiftet.pdf>

Tankesmien Agenda. (2016). *Ulikhet - utvikling, konsekvenser og drivere*. Oslo: Tankesmien Agenda. Hentet fra <https://tankesmienagenda.no/notater/ulikhet-utvikling-og-konsekvenser/>

Tankesmien Agenda. (2017). *Handel, globalisering og det norske arbeidslivet*. Oslo: Tankesmien Agenda. Hentet fra <https://tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Polycynotat-Handel-Sigrid.compressed.pdf>

Tankesmien Agenda. (2017). *Robotene kommer - hva svarer offentlig sektor?* Tankesmien Agenda. Hentet fra <https://tankesmienagenda.no/notater/digitalisering-av-offentlig-sektor/>

Tankesmien Agenda. (2018). *De nye seniorenne - fra problem til ressurs*. Oslo: Tankesmien Agenda.

Tankesmien Agenda. (2018). *Demokrati under press*. Oslo: Tankesmien Agenda.

Tankesmien Agenda. (2018). *Et skattesystem tilpasset framtida*. Oslo: Tankesmien Agenda. Hentet fra <https://tankesmienagenda.no/wp-content/uploads/Etskattesystemtilpassetframtidany.compressed2.pdf>

Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane.